

MAKTABDA TAJOVUZ QURBONIGA AYLANGAN BOLALARGA PSIXOLOGIK YORDAM BERISH

Saliyeva D.A.

*Qo'qon davlat pedagogika instituti psixologiya kafedrasi mudiri
ps.f.n., professor*

Tayanch so'zlar: mobbing, og'zaki mobbing, jismoniy mobbing, boykot, zo'ravonlik, emotsional zo'ravonlik, jismoniy zo'ravonlik, jismoniy jarohat, uy bolalari shaxsining deformatsiyasi, o'z-o'zini anglash, "men" obrazi, psixoterapiya, konsultatsiya.

Ключевые слова: моббинг, словесный моббинг, физический моббинг, бойкот, насилие, эмоциональное насилие, физическое насилие, телесные повреждения, домашнее детское расстройство личности, самосознание, образ «Я», психотерапия, консультация.

Key words: mobbing, oral mobbing, emotsional mobbing, psyusical mobbing, psysical injure mobbing, to mind the word "I", consultation.

Резюме:

Maqolada bolalar mobbingi va maktabda tajovuz qurboniga uchragan bolalar, ularning ruhiy xolati, mobbing tirlari, tajovuz turlari, ular bilan pedagog psixologning olib boradigan ishlar mazmuni mohiyati yoritilgan.

Резюме:

В статье рассказывается о том как дети становятся жертвами моббинга и агрессии в школах их психическое состояние б типы моббинга виды агрессии суть работы педагога- психолога против их устранения.

Summary:

Mobbing of children and help psychological injured child at school, psychological conditions kinds and written about the meaning of works of pedagogical psychologist with them in this article.

Mobbing bu jamoada bolaga ruhiy bosim o'tkazishning bir shakli bo'lib, bu maktab yoshidagi bolalarda juda ko'p uchraydi. Bolalar ko'pincha boshqalardan ajralib turadigan bolalarga noto'g'ri munosabatda bo'lib bosim o'tkazishadi.

Norvegiyalik psixolog Erling Rulanning fikricha, ijtimoiy mobbingning quyidagi turlari mavjud:

1) Og'zaki mobbing. Bu mobbing qurboniga aylangan bola doimo haqoratlar, masxara-mazahlar va xo'rlanishlarga uchraydi. Ba'zan aytilgan qo'pol gap urgandan ko'ra qattiqroq ta'sir qiladi, shuning uchun ham og'zaki taxqirlashga uchragan bola depressiyaga duchor bo'ladi va stresslar ta'sirida bo'ladi.

2) Jismoniy mobbing. Mobbingning bu turiga uchragan bolaga jismoniy kuch ishlatishlar ya'ni tepishlar, mushtlashishlar xosdir. Bu kabi xo'rlanishga yo'liqqan bola yaxshi jismoniy kuchga ega bo'lmaganligi sababli ruhan va jismonan aziyat chekadilar.

3) Boykot-gaplashmaslik, umuman aloqani uzish. Mobbingning bu shakli ko'proq qiz bolalar jamoasida uchraydi. Qizlar jismoniy kuch ishlatishga moyil bo'lmaganliklari sababli, ular o'z qurbonlarini e'tiborsiz qoldirishlari, jamoaga qo'shmaslik yoki g'iybat qilish orqali jazolashadi.

Bolalarning bir biriga bo'lgan mobbingdan tashqari, maktabdagi xolatlarda uchraydigan zo'ravonliklar ham mavjud. Maktabdagi zo'ravonlik - bu bolalar orasida yoki o'qituvchilarning o'quvchilarga yoki juda kam uchrovchi holat-o'qituvchilarning o'quvchilarga nisbatan kuch ishlatuvchi zo'ravonlik turi. Maktabdagi zo'ravonlik emotsional va jismoniyga ajratiladi.

Emotsional zo'ravonlik jabrlanuvchida emotsional zo'riqishni yuzaga keltiradi, uni xo'rlaydi va o'z-o'ziga bo'lgan bahosini pasaytiradi. Emotsional zo'rlik turlari quyidagilardan iborat:

1. Boshqa bolalar oldida xaqoratlash, mashara qilish, laqab qo'yish, to'xtovsiz ogohlantirish, bahoning ob'ektiv emasligi, ustidan kulish va boshqalar;

2. Izolyasiya, jabrlanuvchi bilan muloqotdan bosh tortish (bola bilan o'ynashni rad qiladilar, bitta partada o'tirishni hojlamaydilar, tug'ilgan kunlarga taklif qilmaydilar,...);

Jismoniy zo'rlik ostida o'quvchiga nisbatan jismoniy kuch ishlatish natijasida jismoniy jarohat olish ehtimoli mavjud xolat tushuniladi. Jismoniy zo'rlikka - zarb bilan urish, kaltaklash, tarsaki tushirish, narsalarini olib qo'yish va buzish kabilar kiradi.

Odatda emotsional va jismoniy zo'rlik birgalikda keladi. Jabrlanuvchi istalgan bola bo'lishi mumkin, ammo odatda bunga kuchsizroq yoki boshqalardan ajralib turuvchi bolalarni tanlashadi. Bunga quyidagi bolalar tushib qoladi:

- ▶ jismoniy yetishmovchiligi mavjud bolalar - ochki taqadiganlar, qulog'i past eshituvchilar yoki harakatida buzilishi borlar; hulqi bilan ajralib turuvchi - kamgap yoki impulsiv hulqli bolalar; tashqi ko'rinishi bilan ajralib turuvchi - sepkilli, qulog'i katta, oyog'i qiyshiq, bosh shakli, tana og'irligi alohida ko'rinishga ega bo'lgan bolalar; ijtimoiy malakalari yetarlicha rivojlanmagan bolalar;
- ▶ maktab oldida qo'rquvi mavjud bolalar;
- ▶ jamoa hayotida tajribasi yo'q va boshqalar bilan munosabatga kirisha olmaydigan bolalar (uy bolalari);
- ▶ kasalliklari mavjud bolalar - epilepsiya, tutqanoq, duduqlanish, enurez, enkoprez, nutq buzilishlari - dislaliya, disgrafiya, dileksiya, diskalkuliya va boshqalar...
- ▶ intellekti past va ta'lim olishga qiynaluvchi bolalar.

Bolalardagi zo'ravonlikdan keyingi asoratlar va zo'ravonlikdan keyingi paydo bo'luvchi buzilishlar ishga yaroqlilik darajasini barcha sohalarini qamrab oladi. Ular shaxsni kelajakda rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi turg'un shaxsiy o'zgarishlarga olib keladi. Bolalarga qattiq va beshafqat munosabatning yaqin va kelajak oqibatlari ajratiladi.

Yaqin oqibatlarga quyidagilar kiradi: jismoniy jarohat va zarar yetkazish, shuningdek, miya chayqalishi sindromi uchun xarakterli bo'lgan bosh og'rig'i, qayd qilish, xushdan ketish yosh bolani yelkasidan ushlab qattiq silkitganda rivojlanadi. Yuqorida aytilgan belgilardan tashqari, bu sindromda ko'zga qon quyilishi kuzatiladi. Yaqin oqibatlarga shu qatorda har qanday agressiyaga, ayniqsa jinsiy zo'ravonlikka javoban paydo bo'luvchi o'tkir psixik buzilishlar ham kiradi. Bular qo'zg'aluvchanlik, qayergadir qochishga, berkinishga intilish, yo chuqur tormozlanish, tashqi berfarqlik ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Biroq ikki holatda ham bola qo'rquv, vahima va nafratni o'tkir qayg'urish bilan boshdan o'tkazadi. Katta yoshdagi bolalarda o'zidan qoniqmaslik hissi bilan bog'liq og'ir depressiya rivojlanishi mumkin.

Kelajak oqibatlarga quyidagilar kiradi: jismoniy va psixik rivojlanishdagi buzilishlar, turli somatik kasalliklar, shaxsiy va emotsional buzilishlar. Jismoniy va psixik rivojlanishda kuzatiladigan buzilishlar quyidagilardan iborat.

1. Jismoniy jazo og'ir bo'lgan, bola shaxsiga qaratilgan so'kish "tarbiya metodi" hisoblangan yoki e'tibor, mehrdan mahrum qilingan bolalar masalan, ota-onasi spirtli ichimliklarga ruju quygan (alkogolik bo'lgan) oilalarda yashovchi ko'pchilik bolalarda jismoniy va nerv - psixik rivojlanishida kechikish belgilari mavjud bo'ladi.

2. Emotsional va jismoniy zo'rlik sharoitida tarbiyalangan bolalar shaxsining deformatsiyasi kuzatiladi. Do'stona bo'lmagan, oiladagi zulmkor sharoit bolaning o'ziga - o'zi bo'lgan bahoning pastligiga olib keladi. Xo'rланish, jazolash, qo'rqitish, jismoniy zo'rlik ob'ekti bo'lgan kichkina bola o'zini istalmagan va sevimagan his eta boshlaydi, o'ziga nisbatan dushmanlik, nafrat bilan munosabatda bo'ladi. Oilada istalmaganlikni sezish unda o'zining mavjudligidan uyalish va aybdorlik xissini uyg'otadi. Shuning uchun bunday bolalar nimagadir kerak bo'lish uchun ham zo'rliklarga qarshilak qilmaydi. Shunday qilib, emotsional zo'ravonlik qurboni bo'lgan bola u yomonligi, hamma sohada qobiliyatsizligi fikri bilan o'sadi. Keyinchalik u o'zlashtirgan xulq patternini o'z hayotida, o'z bolalari bilan munosabatda ham qo'llaydi.

3. Beshafqat munosabatlarga duch kelgan bolalar bo'y yoki og'irligi bilan tengdoshlaridan ortda qoladilar. Ular kechroq yura boshlaydilar va gapiradilar, kam kuladilar, maktabda ham sezilarli ortda qoladilar. Bunday bolalarda ko'pincha "be'mani odatlar" kuzatiladi: barmoqlarini so'rish, tirnoq tishlash, qimirlash (tebranish) kabilar.

- 3) bolani ayblamang;
- 4) mobbing qurboni va dilozorlarni yuzlashtirmang;
- 5) bolada salbiy sifatlarni tarbiyalamang (nafratlanish, o'ch olish, qasos olish kabi);
- 6) bolani psixolog qabuliga olib boring.

Maktabdagi zo'ravonlikka duch kelgan bolalarga konsultasiya berish jarayonida bola bilan kontakt o'rnatish psixolog uchun muhim. Bunda doimo bola haqida mehribonchilikni namoyon etishga urg'u berish lozim. Bola adekvat yoki noadekvat usullar bilan psixolog qanchalik u haqida qayg'urayotganini doimo tekshirib boradi. Bu vaziyatda psixolog oldida turgan vazifalar quyidagilardan iborat:

- ▶ Bolada uyat, ayb, kuchsizlik xissini kamaytirishga urinish;
- ▶ O'zining kerakligi haqidagi xislarni mustahkamlashga yordamlashish;
- ▶ Yangi xulq-atvor patterini shakllantirish;
- ▶ Atrofdagi odamlar bilan o'zaro aloqaga kirishishga yordamlashish;
- ▶ Bola o'z-o'zini anglashini rivojlantirish, o'z "men"ini shu qatorda jismoniy "men" obrazini qabul qilishga yordam berish.

Konsultasiyaning o'tkazish seanslari zo'ravonlik davom etgan vaqt davomiyligiga bog'liq. Uzoq vaqt davom etgan zo'ravonlik uzoq olib boriladigan psixologik reabilitasiya ishini talab etadi. Shuningdek, bu jarayonga faqatgina bola emas, balki bolaning butun oila a'zolari ham jalb qilinadi.

Mutaxassislar bunday bolalar bilan ishlashda vizual, kognitiv xulq-atvor terapiyasi, geshtaltterapiya, psixodramma, art-terapiya, musiqa terapiyasi, raqs terapiyasidan foydalanganlari samaralidir. Amaliy psixologik ish olib borishda aniq metodni tanlash quyidagilarga bog'liq:

1. bolaning yoshiga;
2. konsultasiya bosqichlari, ya'ni ayni damda nima bo'yicha ish olib borayotganligiga: hayollar, emosiyalar va xulq-atvor;
3. bolaning kognitiv rivojlanish darajasiga.

Konsultasiyani o'yinli yoki formal bo'lmagan xona sharoitida o'tkazish lozim. Bu zo'riqishni bartaraf etilishiga, himoyalanganlik xissini kuchayishiga va vaziyatni nazorat qilishga olib keladi. Agar bolalar o'zi va kattalar orasidagi masofani nazorat qila olsalar konsultasiya jarayoni muvaffaqiyatliroq kechadi.

Konsultasiya uchun umumiy tavsiyalar quyidagilardan iborat:

1. Muammoni faol tinglash vositasida aniqlash;
2. Bolaning kutishlarini aniqlashtirish;
3. Muammoni yechish uchun tashlangan qadamlarni aniqlash;
4. Muammoni yechishning yangi yo'llarini qidirish;
5. Yechimlarning birini amalda qo'llashga kelishish;
6. Yakunlash (qanday o'zgarishlar yuz berganini, kelajak rejalarni aniqlash).

Bolaga yordam berishda bolaning aytgan gaplarini emas, balki ularni aytayotganda nimani his qilganini aniqlash lozim. Bolaga yordam berish jarayonida ko'p psixologlar haddan tashqari to'g'ri va ochiq savollar bilan murojaat qiladilar. Bu borada bolalar bilan guruhiiy psixoterapiya o'tkazish ham yordam beradi. Guruhiiy muhokama va mashqlar bolalarga kimga ishonishlari mumkinligi va kimdan ehtiyot bo'lishlari kerakligini aniqlab olishga yordam beradi. Biroq, jinsiy zo'ravonlikni boshidan o'tkazgan bolalar bilan guruhiiy psixologik maslahat ishlarini olib borishda juda ehtiyotkor bo'lmoqlari lozim, chunki ular o'z hissiyotlarini guruhga aytishlari uchun jarohatlari xali juda yangi bo'lishi mumkin.

Terapiyaning vazifasi nafaqat jinsiy zo'ravon tomonidan bolaga yetkazilgan psixologik jarohatni yengib o'tishga yordam berish, balki unda yoshga mos hayotiy malakalarni shakllantirishni ham inobatga olish zarur. Guruhiiy terapiya jarayoni bolani ijtimoiylashuviga yo'naltirib, bolada o'zini nazorat qilishni va jamiyatda tan olingan normalarga mos tarzda o'zini tutishni rivojlantirishdir.

Guruhiiy mashg'ulotlarda qatnashish o'z-o'ziga bahoni oshiradi. Aynan jinsiy zo'ravonlik qurboni bo'lgan bola bilan guruhiiy ishlash davomida, psixoterapevt bolaga faqatgina u shunday qo'rquv va shubhani boshdan kechirmayotganini ko'rsatib berishi oson kechadi. Bolalarda tinch va ijobiy sharoitda o'zining qarama - qarshi hissiyotlarini aniqlashtirib olish imkoni paydo bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Donald K. Vnutrenniy mir tramvi. Ekaterenburg, "Delovaya kniga", 2000
2. Kinard E.M. Deti, stradayushie ot ploxogo obrasheniya // Ensiklopediya sotsalnoy raboti. M.: Sentr oshechelovecheskix sennosteyy, 1993. T. 202-209 betlar.
3. Badxen A.A. Metodicheskoe posobie po rabote sposttramaticeskim stressovim rasstroystvom. Mixaylova T.I., Pevzner M.M. SPb., in-t GARMONIYA, 2001.
4. Saliyeva, Dilorom Abdullayevna, and Mukhammadrizo Juraboyev. "Aggressive behavior in children-psychocorrection works used in eliminating the behavior." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 1838-1842.
5. Saliyeva, Dilorom, and Muhammadrizo Juraboyev. "O'smir yoshidagi bolalarda vandalizimning rivojlanishi." *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi* 8 (2023): 687-693.
6. Салиева, Дилором Абдуллаевна. "Проблема кризисных периодов в формировании личности ребенка." *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali* 3.2 (2023): 423-425.
7. Рахронова, О. О., Д. А. Салиева, and Г. Б. Ниетбаева. "Psychological aspects of directing students to professions in the educational process." *Вестник КазНПУ имени Абая серия «Специальная педагогика»* 71.4 (2022): 126-130.
8. Abdullayevna, Saliyeva Dilorom, and Jurayev Nurbek Sadullayevich. "Specific psychological aspects of the formation of study motives in primary school students." *Semiconductor Optoelectronics* 42.2 (2023): 1448-1456.